

závěry jednotlivých studií ve druhé části. I tyto pobídky mají značnou hodnotu. Domnívám se však, že tato hodnota by několikanásobně vzrostla, pokud by kapitoly kromě narativu o lidském bojování se světem a se sebou samým doprovázela rovněž hlubší reflexe zvoleného přístupu, jež by je provázala na teoretické úrovni.

MATOUŠ JALUŠKA

Helena SOUKUPOVÁ, *Svatá Anežka Česká. Život a legenda*, Vyšehrad, Praha 2015

480 s., ISBN 978-80-7429-471-6

Historička umění Helena Soukupová je badatelské obci známa především svými studii o monastické architektuře. V centru jejího zájmu stojí Anežský klášter, jemuž zasvětila roku 1989 i zevrubnou monografii (druhá, přepracovaná verze vyšla roku 2011). Již z knihy věnované této jedinečné kulturní památce bylo zjevné, že se Soukupová neomezuje jen na svoji specializaci, ale výborně se orientuje i v susedních badatelských disciplínách. Stejně tak byly patrné sympatie, které Soukupová chová k fundátorce kláštera sv. Anežce České, a zpracování její biografie je tak logickým krokem. I když se vzhledem k rozsahu pramenné matérie i šíři zpracovávaných témat musela více spolehnout na výzkumy badatelů příbuzných historických oborů, výsledný text působí komplexně a vyváženě.

Jak již napovídá podtitul díla, práce je rozdělena do dvou částí. V první se Soukupová zabývá Anežčíným životem a zakladatelským dílem. Velký prostor je zde věnován duchovnímu i politickému kontextu, na jehož pozadí jsou vylíčeny prvotní osudy hrdinky. Podstatně větší pozornost je ale věnována Anežčíně zakladatelské činnosti (fundace špitálu a kláštera klarisek, konventu menších bratří a řádu Křížovníků s červenou hvězdou). Popisuje i Anežčinu roli v reformním hnutí uvnitř františkánského řádu, stranou nezůstává ani její proslulá korespondence se svatou Klárou a s papeži. Značnou část textu věnuje Soukupová ve shodě se svojí specializací stavebnímu a uměnovědnému rozboru kláštera Na Františku.

V druhé části knihy autorka sleduje utváření kultu Anežky České a proměny vnímání této světice v české společnosti napříč dějinnými epochami. Soukupová analyzuje jednotlivé rukopisy Anežčiny legendy a prosebné listy o její kanonizaci. Podle autorky vznikly legenda i prosebné listy

nedlouho po Anežčíně smrti jako iniciační dokumenty kanonizačního procesu. Od této prvotní a neúspěšné snahy o svatořečení přechází text plynule k Anežčíně schované a pozdější svatojiřské abatyši Kunhutě, nastíněny jsou i kanonizační snahy Elišky Přemyslovny.

Soukupová věnuje mnoho pozornosti rovněž mladším pramenům Anežčiny úcty, jako jsou pozdně středověké a raně novověké legendistické spisy (Kompendium Bartoloměje z Pisy, Šimonův překlad Anežčina života, pasáže v Hájkově Kronice České, Pontanův hymnus o sv. Anežce, Tannerův či Krugerův životopis blahoslavené Anežky) a různá vyobrazení (Oltář křížovníckého velmistra Mikuláše Puchnera, rytina Leonarda Becka). Podrobné vylíčení této úcty napříč dějinnými epochami, provázené vhledy do novějších dějin kláštera Na Františku, vrcholí popisem blahořečení v roce 1874 a svatořečení v roce 1989.

Přístup Heleny Soukupové lze charakterizovat jako dovedné propojování různých typů pramenů. I když výsledné interpretace zůstávají částečně v rovině hypotéz (viz například úvahy o vlivu dynastických zájmů a duchovních proudů na stavební proměny Anežčíných fundací či na výzdobu iluminovaných rukopisů), výsledný obraz působí vyváženě. Přidáme-li k tomu sličnou grafickou podobu, lze monografii o sv. Anežce zhodnotit jako zdařilé završení dlouhodobého badatelského úsilí autorky, která poznání osudů své hrdinky a jejich fundací věnovala podstatnou část svého života.

VOJTĚCH VEČEŘE

Kateřina PTÁČKOVÁ, *Kateřina ze Sieny na cestě ke svatořečení*, Univerzita Pardubice, 2015

213 s., ISBN 978-80-7395-943-2

Kateřina PTÁČKOVÁ, *Caterina da Siena e le sue guide spirituali. Storia di una santità*, Istituto Storico Ceco di Roma – Università di Pardubice, Praha – Roma 2014

302 s., ISBN 978-80-7286-231-3

Nihil obstat, chtělo by se napsat. Nikoli snad jen z hlediska církevního dohledu, ale i historické kritiky. Od první do poslední stránky text plyne uměřeně, každá poznámka prokazuje, jak autorka zvládá obrovskou literaturu a jak pečlivě cituje

originální, dosti obtížné prameny. Co více, snadno se pohybuje po Sieně dávné i dnešní a v Toskánsku jako by byla doma. Pokud někdo nyní očekává slůvko „ale“, nenajde je. Vše, co bude následovat, se ponese v respektu k modu, který autorka zvolila, zvláště když neopomenula zmínit někdejší a částečně uspokojit současné „reptaly“, jak přezvala kritiky Kateřiny ze Sieny.

Tak jako dějinná tradice navrstvila více pohledů na Husa, je tomu i v případě svaté Kateřiny. Proto si autorka v úvodu knihy, která vyšla v české i italské verzi, vytkla za cíl bezprostředně nahlédnout do Kateřiny současnosti a pátrat po motivacích a vizích, které se promítly do literárního obrazu světice. Kateřina se narodila roku 1347 údajně jako jedno z 25 dětí sienského barvíře látek Jacopa Benincasa a jeho ženy Lapy. Šlo o řemeslníka či spíše podnikatele dosti zámožného, který příslušel k vlivnému vlnářskému cechu Lana. Její bratři rozšířili své podnikání do Florencie, jinak však s výjimkou Bartola, který byl nejméně dvakrát zvolen do rady Dvanácti (*Dodici*), nehráli v bouřlivých dobách města větší roli. Příznačné je, jak málo podložených dat ze života příští světice může autorka uvést. Kateřina měla mít styky s ženami magnátské rodiny Salimbeni, ve vyšším zájmu údajně cestovala do Florencie, Pisy, Avignonu i Říma, to vše však převážně jen podle jejího prvního životopisce Raimunda z Capuy. Z tohoto ohledu je výjimečná Kateřinina cesta do Avignonu v létě 1376, kdy byla podrobena výslechu komisi kardinálů, kterým nejspíše vadila její agitace pro návrat papeže do Říma. Nezapomínejme, že papežská kurie měla již zkušenosti s jinými samozvanými vizionáři, mezi něž patřil i náš Milíč z Kroměříže.

Zcela o Kateřině mlčí akta, rejstříky i jiné prameny světského kléru. To nepřekvapuje, neboť spolu se svými příbuznými byla od mládí v duchovní péči dominikánů z kostela sv. Dominika, který se majestátně tyčil ve svahu nad rodinným domem. Nebylo divu, že si některý z tamějších bratří, snad právě rodinný důvěrník a zповědník Tommaso della Fonte, povšiml děvčete, s nímž měli její rodiče potíže a jež svými exaltovanými náboženskými projevy a záchvaty brzo vzbudilo ve svém okolí pozornost. Sám na Kateřinu zřejmě nestačil, proto se jí začal věnovat vzdělaný teolog Bartolomeo Dominici a po něm či vedle něho zmíněný již Raimund z Capuy, od roku 1374 její dominikánskou kapitulou (!) ustanovený zповědník. Autorka nezastírá, že právě zповědníci krok za krokem doprovázeli a vedli Kateřinu na její cestě ke svatosti, neboť zpravidla věděli, co bude v dané době přijatelné pro církev, a co nikoli. Oni také dohlíželi na její

vystupování na veřejnosti, upravovali její vizi-onářské představy a podle vlastního uvážení s nimi dále nakládali.

Své stoupence Kateřina nazývala *famiglia* nebo *brigata*, sama si říkala *mamma*, což u dvacetileté dívky bylo velmi neobvyklé. Z její bohaté korespondence je zřejmé, že mezi její ctitele patřili vedle písařů a zapisovatelů jejich výroků členové bratrstev místních špitálů a v menším počtu též členové městské správy. I když tušíme, že bratři dominikáni z pozadí ledacos zinscenovali a uzpůsobili svým záměrům, přece jen Kateřina asi měla zvláštní charisma, které uměla nasměrovat k svému vyvolení mezi světce a světice. Dějepisci včetně Kateřiny Ptáčkové stojí však v tomto případě před otázkou, co považovat za reálné v korespondenci a výrociích, které zapisovali její dominikánští důvěrníci. Totéž platí i o jejím životopise se zřejmou legendární tendencí z pera Raimunda Capuy.

Autorka si počíná jako kritická historička, vše zvažuje nebo v poznámkách stručně glosuje, aniž by se přidala na stranu soudobých kritiků nábožného exhibicionismu, hlavně odmítání jídla a sebetýrání těla, kterými Kateřina na sebe upoutávala pozornost. Ostatně i zповědník Tommaso della Fonte odháněl svoji chráněnkou od oltáře, když hlasitými výkřiky rušila jeho bohoslužbu. Podezíravým teologům se nezamlouvaly některé Kateřininy projevy, jiným byla trnem v oku její snaha stát se mučednicí. Nařčení z podvodného předstírání askeze a z touhy po slávě připomíná dnešní výtky určené matce Tereze. Kateřina Ptáčková se v tomto oddílu mimo jiné opírá o korespondenci Giovanniho dalle Celle, mnicha z benediktinského opatství ve Vallombrose, který se posléze stal ctitelem ženy, jejíž výzvy k výpravě zbožných dívek do Svaté země dříve nazval snahou zalbit se dáblovi. Není divu, že přímo v Sieně se proti extravagantní kající, kterou dominikáni vymodelovali do podoby živé světice, nejhlasitěji ozývali kritici z místního kláštera Menších bratří, k nimž se připojili též někteří augustiniáni. Závěrečné odstavce první části vynívají jako slovesně vybroušené a argumenty umně podepřené odkrytí role, kterou sienští dominikáni sehráli jako aktivní spolutvůrci a obránci zbožného života příští svaté Kateřiny.

Život a zázemí Kateřiny ze Sieny zabraly zhruba čtvrtinu knihy, podobně jako kapitola o textech a technikách pro budování pověsti příští světice. Z Kateřinina díla se zachoval rozsáhlý mystický Dialog s Boží Prozřetelností o vztahu duše a jejího Stvořitele, dále 21 modliteb a 381 listů. Autorka se snaží poctivě vyrovnat s námitkami, které od pradávna poukazují na nesrovnalosti

mezi nízkým vzděláním a možnými vědomostmi negramotné světice na jedné straně a naučným bohovědným sdělením jejích spisů na straně druhé. Neopomine přitom zdůraznit, že Kateřinina díla není možné považovat za zcela autentická, i když listy prokazatelně zapsané ženami se po obsahové stránce neliší od dopisů zaznamenaných muži. Navzdory všem pochybnostem Kateřina Ptáčková přiznala Listům a Dialogu velkou míru autenticity. Tím, že jim neupřela osobitost výpovědi a váhu určitého svědectví, předznamenala chápavé vnímání Kateřinina literárního odkazu v dalších výkladech své knihy.

Kdo se bude dále zabývat vznikem legend, oslavných písní i jiných spisů, které vytvořili tzv. *cateneriniati* mezi lety 1380 a 1417, bude mít v recenzované monografii pevnou oporu. Druhým letopočtem se uzavřel soubor legendistických spisů a svědectví, kterých bylo třeba ke kanonizaci příští světice. K té ještě vedla dosti dlouhá cesta, než s ní 29. června 1461 vyslovil souhlas papež Pius II., původem rovněž ze Sieny. V zamyšlení nad efektem textů a dalších aktivit „kateřiníánů“ Kateřina Ptáčková dospěla k závěru o podvojně funkci legend, které měly na straně jedné znakovat veřejnost s příkladným životem kajčnice a na straně druhé byly podkladem pro proces očekávaného svatořečení.

Druhou polovinu knihy tvoří tři kapitoly o vzoru svatosti v obecných rysech, o Kateřině vlastním vzoru svatosti a o jeho uplatnění v observanci a ve třetím řádu. K „feminizaci svatosti“ došlo až ve vrcholném a pozdním středověku, přičemž koncept sám zůstal podřízen tradičnímu požadavku panenství, odmítání tělesnosti a kajčnickosti. Značný počet laických žen dával přednost semireligiózním formám života mimo klášterní zdi. Postupně se i těmto kajčnickým skupinám dostalo statutu třetích větví mendikantských řádů. Modelů svatosti bylo více, vedle kajčnictví jako religiózního hnutí svého druhu autorka uvádí exkluzivní formy mystických prožitků i duální přístup k osobní náboženské praxi ve vyváženém prolínání aktivity a kontemplace.

V rozsáhlé kapitole o Kateřině svatém vzoru Ptáčková jednak rozlišuje trojí status ženského údělu (panna – manželka/matka – vdova), jednak tradiční rysy svatosti (poustevnice/asketa – caritas a vita aktiva – kajčnice/terciářka). Z nových proudů zbožnosti autorka sleduje zejména Kateřininy specifické projevy mysticismu, patrné již v raném dětství, které se promítly i do její potřeby každodenního přijímání svátosti oltářní. V tomto ohledu bychom mohli shledat jisté podobnosti s českým reformním hnutím, v případě Kateřiny však šlo o extrémně exaltované projevy

doprovázené údajně nadpřirozenými fyzickými stavy levitace a zázračnou hostií, jež jí přilétala přímo do úst. To vše, včetně opakovaných stigmatizací, zvyšovalo pověst kajčnice ze Sieny, kterou nepřestávali živit a podporovat bratři dominikáni v čele s Raimundem z Capuy. Mistry se zdá, že Ptáčková jim v přímých citacích dává slovo častěji než samotné světici.

V hagiografické linii, která nedávným prohlášením papeže Pavla VI. pokračuje až do současnosti, se Kateřině ze Sieny dostalo role nejen prorokyně, ale i učitelky církve. Velmi zajímavým úsekem Kateřinina působení byly její politické vize a proklamace, jež požadovaly mír v Itálii, návrat papeže z Avignonu do Říma a uspořádání křížové výpravy. I v tomto ohledu, snad ještě více než v jiných, autorka zdůrazňuje aktivní spoluúčast spolupracovníků a duchovních vůdců. Přesto nechce upřít „Kateřininu svatému vzoru“ roli prorokyně a političky, neboť jinak by jí členové její *brigaty* nevěnovali tolik času a nezaplňli by tolik folií svými výpověďmi. Trochu to připomíná pohyb v kruhu nebo otázku, co bylo dříve, zda slepice, či vejce.

Knihu uzavírá kapitola o Kateřině cestě ke kanonizaci papežem Piem II. a zamyšlení, z něhož vystupuje do popředí jinde nepřilíš zřetelná apologická tendence. Kateřině podle autorky „nelze upřít sílu ženy, která aureolou své vlastní svatosti ozařuje všechny, kdo jí během jejího života a také po smrti stáli po boku, a už jako duchovní vůdčové, či hagiografové. A stejně jako se právě na ně snášejí zlaté odlesky Kateřininy svatosti, snášejí se i na jejich aktivity, které jsou jakkoli spojené právě s Kateřininy idejemi.“ Takto psát např. o Husově svatosti by vzbudilo podiv, ne-li rozruch.

Autorka se snažila co nejvíce zachránit z výjimečnosti, autenticity i pomyslné svatosti Kateřiny ze Sieny. Sama zvládla nesmírně složitou látku, v níž by spíše než teologové měli dostat slovo psychiatři. Jde také o látku stále aktuální, byť ne každý by kladl na roveň Kateřinino odmítání potravy s dnešní obsesí anorexie. Látku samu autorka posuzuje z hlediska konce 14. a počátku 15. století, což někdy může budít zdání, jako by se svět od té doby nepohnul. Přestože bych mistry položil akcenty jinam, dominikány vymodelovaný příkladný typ světice by tím neztratil svoji dějinnost. Z badatelského hlediska přináší kniha Kateřiny Ptáčkové mnoho cenných poznatků, které mohou být s prospěchem využity i jako informatorium pro studium excesů domácího reformního hnutí.